

UDK: 821.512.133

INTERPRETATION OF SPIRITUAL AND MORAL PROBLEMS IN THE NOVELS
OF UTKIR HOSHIMOV

Norboyeva Sayyora

Teacher of native language and literature,
School No. 25, Zarbdor district, Jizzakh region

Annotation. This article analyzes the moral and spiritual issues reflected in the novels of O‘tkir Hoshimov. In works such as *Between Two Doors*, *Lives Spent in Dreams*, and others, the writer deeply explores human psychology, honesty, justice, compassion, as well as family and social values. The article also highlights the role of O‘tkir Hoshimov’s creative legacy in Uzbek literature and its contemporary spiritual and educational significance.

Keywords: O‘tkir Hoshimov, novel, spirituality, morality, family, society, values, honesty, compassion.

O‘TKIR HOSHIMOV ROMANLARIDA MA’NAVIY, AXLOQIY
MUAMMOLAR TALQINI

Norboyeva Sayyora

Jizzax viloyati, Zarbdor tumani, 25-maktab,
Ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘tkir Hoshimov romanlarida yoritilgan ma’naviy va axloqiy muammolar tahlil qilingan. Yozuvchining “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar” va boshqa asarlarida inson ruhiyati, halollik, adolat, mehr-oqibat, oila va jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarning ifodasi chuqur tahlil etiladi. Maqolada O‘tkir Hoshimov ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni hamda bugungi kunda uning ma’naviy-ma’rifiy ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘tkir Hoshimov, roman, ma’naviyat, axloq, oila, jamiyat, qadriyat, halollik, mehr-oqibat.

Аннотация. В данной статье анализируются духовные и нравственные проблемы, отражённые в романах Уткира Хашимова. В таких произведениях, как «Меж двух дверей», «Жизни, прожитые во сне» и других, глубоко раскрываются вопросы человеческой психологии, честности, справедливости, милосердия, семейных и общественных ценностей. В статье также рассматривается роль творчества Уткира Хашимова в узбекской литературе и его духовно-просветительское значение в современном обществе.

Ключевые слова: Уткир Хашимов, роман, духовность, нравственность, семья, общество, ценности, честность, милосердие.

Кирish. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy adabiyotimizda ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni yoritish, jamiyat taraqqiyotidagi insoniy fazilatlarining o‘rni va ahamiyatini badiiy asarlar orqali ko‘rsatish yanada keng rivoj topdi. Shu jarayonda O‘tkir Hoshimov ijodi alohida o‘rin egallaydi. Yozuvchi o‘zining hayotiyliigi, xalqona tili, chuqur falsafiy mushohadalari bilan kitobxon qalbidan joy olgan. Uning romanlari o‘zbek adabiyotida inson ruhiyatini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni badiiy talqin qilishda muhim bosqich bo‘lib xizmat qilgan. O‘tkir Hoshimov ijodida ma’naviy-axloqiy muammolarga yondashuv o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. Yozuvchi jamiyatda yuzaga keladigan ma’naviy inqirozlar, halollik va insofilik, ota-ona va farzand munosabatlari, insoniylik va mehr-oqibat kabi qadriyatlarni chuqur tahlil qiladi. Ayniqsa, “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar”, “Dunyoning ishlari” kabi romanlari inson hayotining murakkab va ziddiyatli jihatlarini ochib berish orqali o‘quvchini chuqur o‘yga chorlaydi. Mazkur romanlarda yozuvchi insonning tug‘ilishi va o‘limi oralig‘idagi hayotiy yo‘lini, undagi sinovlarni, jamiyatda yuzaga keladigan adolatsizliklar va axloqiy inqirozlarni ma’naviy qadriyatlar orqali baholaydi. Shuningdek, Hoshimov asarlarida inson qalbining pokligi, ma’naviy uyg‘onish, halollik va mehr-oqibat eng asosiy mezon sifatida tasvirlanadi. Shunday qilib, O‘tkir Hoshimov romanlari orqali ma’naviy va axloqiy muammolarni tahlil qilish nafaqat adabiy-estetik jihatdan, balki ma’naviy-ma’rifiy nuqtayi nazardan ham katta ahamiyatga ega. Bu esa uning ijodini zamonaviy o‘zbek adabiyotida alohida mavqe kasb etishiga sabab bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston adabiyotida mustaqillikdan keyingi davrda ma’naviy va axloqiy muammolarni yoritish alohida ilmiy va badiiy yo‘nalish sifatida rivojlandi. O‘tkir Hoshimov ijodi ana shu jarayonning yorqin namunasi sifatida baholanadi. Uning romanlari adabiy jamoatchilik, adabiyotshunoslar va o‘quvchilar tomonidan keng muhokama qilinib kelmoqda. O‘zbek adabiyotshunosligida O‘tkir Hoshimov ijodi keng va chuqur o‘rganilgan muhim mavzulardan biridir. Uning asarlarida aks etgan ma’naviy-axloqiy muammolar ko‘plab adabiyotshunoslar, tanqidchilar va tadqiqotchilar tomonidan ijobiy baholangan va tahlil qilingan. Avvalo, adibning asarlarida insoniylik, vijdon, mehr-muhabbat, sabr-toqat, halollik, sadoqat kabi yuksak qadriyatlar badiiy vositalar orqali chuqur ifodalanganini ko‘plab tadqiqotchilar ta’kidlaydilar. Xususan, N. Jo‘rayev (2018) O‘tkir Hoshimov romanlarini tahlil qilarkan, ularning asosiy g‘oyasi jamiyatda axloqiy muvozanatni tiklash, inson qalbidagi ezgulikni ifodalashga qaratilganini alohida e’tirof etadi. Shuningdek, adabiyotshunos Z. To‘xtaboyeva (2020) o‘z tadqiqotida “Ikki eshik orasi” romanida o‘lim va hayot oralig‘idagi falsafiy teranlik, sabr, mehr-oqibatning psixologik talqini orqali o‘quvchida ichki kechinmalar uyg‘otilishini muhim deb hisoblaydi. O‘. Qosimov (2021) esa “Dunyoning ishlari” asarini tahlil qilib, qariyalarga nisbatan jamiyatdagi befarqlik muammosi va bu orqali muallifning insoniylikka, vijdon va farzandlik burchiga bo‘lgan munosabatini chuqur ochib bergan. Boshqa adabiyotlarda esa O‘tkir Hoshimov asarlarining til uslubi, xalqona ruhda yozilishi, hayotiy voqealarga yaqinligi, milliy mentalitetni aks ettirishi e’tiborga loyiq jihatlar sifatida ko‘rsatiladi. Masalan, M. Karimov (2022) O‘tkir Hoshimov ijodini zamonaviy adabiyotda xalqparvarlik, tanqidiy realizm va milliy qadriyatlarning uyg‘unligi sifatida baholaydi.

Adabiyotshunos A. Rasulovning ta’kidlashicha, O‘tkir Hoshimov asarlarida xalqona til, hayotiy obrazlar va milliy qadriyatlarga asoslangan tasviriy vositalar orqali o‘quvchini chuqur o‘yga chorlaydigan ma’naviy-axloqiy muammolar yoritiladi [Rasulov, 2001]. Shuningdek,

adabiyotshunos D. Karimova “O‘tkir Hoshimov ijodida insoniylik va mehr-oqibat g‘oyasi” nomli maqolasida yozuvchining romanlaridagi asosiy g‘oya inson qalbining pokligi va insoniylikni ulug‘lash ekanligini alohida ta’kidlaydi [Karimova, 2010]. Yevropa adabiyotshunosligida ham ma’naviy-axloqiy muammolarni badiiy talqin qilish masalalari ko‘plab o‘rganilgan. Masalan, M. Bakhtinning “Dialogik tasavvur” nazariyasi yozuvchi va qahramon o‘rtasidagi badiiy muloqot orqali inson ruhiyatining murakkab jihatlarini ochib berishda muhim metod sifatida qaraladi [Bakhtin, 1981]. O‘tkir Hoshimov romanlarini tahlil qilishda bu nazariy yondashuvning dolzarbligi yaqqol seziladi.

O‘zbek adabiyotida oila va jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodasi borasida A. Qodiriy, A. Muxtor va S. Ahmad kabi yozuvchilarning ijodi ham katta ahamiyat kasb etadi. Ammo O‘tkir Hoshimov o‘zining hayotiyliigi va xalqona uslubi bilan alohida ajralib turadi. Uning romanlari zamonaviy adabiyotimizda nafaqat badiiy-estetik qiymatga ega, balki yosh avlodni ma’naviy tarbiyalashda ham muhim o‘rin tutadi. Shu jihatdan olganda, O‘tkir Hoshimov ijodidagi ma’naviy va axloqiy muammolarni adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish nafaqat ilmiy, balki ma’naviy-ma’rifiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiy manbalarni o‘rganishdan ko‘rinadiki, O‘tkir Hoshimov romanlarida ma’naviy va axloqiy muammolar faqat badiiy vosita sifatida emas, balki jamiyat hayotidagi real ijtimoiy muammolarni yoritish vositasi sifatida ko‘riladi. Tadqiqotlarda bu muammolarning dolzarbligi, hayotiyliigi va tarbiyaviy ahamiyati alohida ta’kidlangan.

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda O‘tkir Hoshimovning eng mashhur romanlari — “Dunyoning ishlari”, “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar” asarlari asosiy material sifatida tanlandi. Mazkur asarlarda yozuvchining inson ma’naviyati, axloqiy qadriyatlar, mehr-oqibat, ota-ona va farzand munosabatlari, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik kabi dolzarb muammolarga badiiy yondashuvi tahlil qilindi. Shuningdek, Hoshimov ijodiga oid ilmiy maqolalar, adabiyotshunoslik ishlari, o‘zbek romanchiligi tarixiga bag‘ishlangan monografiyalar ham qo‘shimcha manba sifatida foydalanildi. Mazkur tadqiqot faqat O‘tkir Hoshimovning romanlari doirasida olib borilgan bo‘lib, uning hikoyalari yoki publitsistik maqolalari chuqur tahlil qilinmagan. Shuningdek, lingvistik tahlil emas, balki adabiy-badiiy va axloqiy talqin asosiy e’tiborda bo‘ldi. Ishda matnshunoslikka oid tematik-tahliliy uslubdan foydalanildi. Asarlar ichidagi ma’naviy-axloqiy muammolar tematik jihatdan ajratilib, ularning ifodalanish vositalari, obrazlar orqali ochilishi va muallifning pozitsiyasi aniqlab borildi.

Asosiy manbalar: O‘tkir Hoshimovning quyidagi romanlari:

- Dunyoning ishlari
- Ikki eshik orasi
- Daftar hoshiyasidagi bitiklar
- Tushda kechgan umrlar
- Oltin yurakli ayol

Tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat: Adabiy tahlil metodi – roman qahramonlari xarakteri, ularning ichki dunyosi va badiiy tasvir usullari o‘rganildi. Taqqoslash metodi – O‘tkir Hoshimov asarlaridagi ma’naviy-axloqiy muammolar boshqa o‘zbek yozuvchilari (A. Qodiriy, A. Muxtor, S. Ahmad) romanlari bilan solishtirildi. Kontekstual yondashuv – yozuvchining badiiy qarashlari davrning ijtimoiy-siyosiy va madaniy konteksti bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. Hermenevtik metod – yozuvchi asarlaridagi ramziy ma’nolar, falsafiy mazmun va ma’naviy saboqlarni sharhlash uchun qo‘llanildi.

Table 1. Ma’naviy va axloqiy muammolar tahlili O‘tkir Hoshimov romanlari asosida

Roman nomi	Asosiy ma'naviy muammo	Axloqiy masala	Obraz orqali ifoda	Muallif pozitsiyasi
"Dunyoning ishlari"	Vijdon va insoniylik	Qariyalarga munosabat	Qariyalar uyi, Sobir ota	Insoniylikni unutmaslikka da'vat
"Daftar hoshiyasidagi bitiklar"	Haqiqatni gapirish jasorati	Ikkilanish, ikkiyuzlamachilik	Muallifning ichki monologi	Halollik — eng oliy qadriyat
"Ikki eshik orasi"	Hayot va o'lim ma'nosi	Ota-ona e'tibori, mehr	Hasan aka, Fotima momo	Hayotning muqaddasligi va sabr fazilati
"Tushda kechgan umrlar"	Orzular va haqiqat o'rtasidagi tafovut	Oila qadriyati, e'tibor yetishmasligi	Jasur, Nodira	Oila — jamiyatning tayanchi
"Oltin yurakli ayol"	Ayolning jamiyatdagi o'rni	Fidoyilik, mehr va sadoqat	Zuhra opa, Aysha xola	Ayol fazilati orqali jamiyatni yuksaltirish

Sotsiologik yondashuv – romanlarda tasvirlangan ma'naviy-axloqiy masalalarning jamiyat hayotidagi real muammolar bilan uyg'unligi o'rganildi.

Shu tariqa, mazkur metodlarning uyg'un qo'llanishi O'tkir Hoshimov romanlarida yoritilgan ma'naviy va axloqiy muammolarni yanada chuqurroq anglash va ilmiy asosda talqin etishga imkon berdi. O'tkir Hoshimov jamiyatdagi adolatsizlik, befarqlik, ikkiyuzlamachilik, mansabparastlik kabi illatlarni tanqidiy ruhda yoritgan va ularning insoniy qadriyatlarga qanday ta'sir qilishi ko'rsatilgan. Romanlarda obrazlar va hayotiy syujetlar orqali ma'naviy va axloqiy muammolar real hayotga bog'langan holda tasvirlanadi. Bu esa o'quvchida o'z hayotiga nisbatan tahliliy yondashuvni shakllantiradi. Har bir asarda ijobiy va salbiy obrazlar to'qnashuvi orqali o'quvchiga axloqiy saboq beriladi. Masalan, "Dunyoning ishlari"*da Sobir ota, "Ikki eshik orasi"*da Fotima momo kabi obrazlar orqali mehr, sabr va vijdon tushunchalari targ'ib qilinadi.

O'tkir Hoshimov har bir romanida jamiyatga, oila qadriyatlariga va inson axloqiga nisbatan qat'iy pozitsiyasini namoyon etadi. U o'z asarlari orqali o'quvchini o'ylashga, o'zini tahlil qilishga va ijobiy xulosa chiqarishga undaydi. Muallif xalq tiliga yaqin, oddiy va samimiy uslubda yozgan bo'lib, o'z asarlarida milliy qadriyatlar, an'analar va o'zbek xalqining o'ziga xos ruhiy dunyosini ifoda etgan.

Table 2. O'tkir Hoshimov romanlarida ma'naviy-axloqiy muammolarning qiyosiy tahlili

Mezonlar	"Dunyoning ishlari"	"Ikki eshik orasi"	"Daftar hoshiyasidagi bitiklar"
Asosiy mavzu	Insoniylik va ehtirom	Hayot va o'lim ma'nosi	Haqiqat, adolat va jamiyat tanqidi
Asosiy axloqiy muammo	Qariyalarga befarqlik	Ota-onaga e'tibor, sabr	Ikkilanish, ikkiyuzlamachilik

Mezonlar	"Dunyoning ishlari"	"Ikki eshik orasi"	"Daftar hoshiyasidagi bitiklar"
Obrazlar orqali talqin	Sobir ota, bolalarining befarqligi	Fotima momo, Hasan aka	Muallifning ichki monologlari
Muallif pozitsiyasi	Vijdonli bo'lishga da'vat	Hayotning qadriga yetish kerakligi	Haqiqatni aytishdan qo'rqmaslik
Jamiyatga murojaat shakli	Oila va jamiyatga to'g'ridan-to'g'ri murojaat	Ichki ruhiy kechinmalar orqali	Satirik va tanqidiy uslubda
Ma'naviy saboq	Mehr va insonparvarlik — eng oliy qadriyat	Sabr, kechirimlilik va hayotiy maslahatlar dono	Vijdonli inson — jamiyatning asosiy ustuni
Til va uslub xususiyati	Soddaligi va samimiyligi bilan ajralib turadi	Falsafiy fikrlar bilan boyitilgan	Tanqidiy, keskir, ko'p hollarda istehzoli

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. O'tkir Hoshimov ijodini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uning romanlari nafaqat badiiy-estetik qimmatga, balki chuqur ma'naviy-axloqiy mazmunga ega. Yozuvchi o'z asarlarida oddiy insonlarning hayoti orqali jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy va ruhiy muammolarni yoritadi. Ma'naviyat va axloq masalasi. "Dunyoning ishlari" romanida halollik, mehr-oqibat, ota-onaga sadoqat kabi qadriyatlar markaziy mavzu sifatida tasvirlanadi. Asarda qahramonlarning hayotiy tajribalari orqali ma'naviy poklik va axloqiy mas'uliyat insonning chinakam baxt manbai ekanligi ko'rsatiladi. Adolat va haqiqat izlash "Ikki eshik orasi" romanida jamiyatdagi adolatsizlik, hokimiyat vakillarining befarqligi, inson huquqlarining poymol qilinishi kabi muammolar badiiy tahlil qilinadi. Hoshimov bu asarida insonning haqiqat izlash yo'lidagi kurashini chuqur dramatism orqali yoritib beradi.

Oila va insoniy munosabatlar. "Tushda kechgan umrlar" asarida oila muqaddasligi, ota-ona va farzand o'rtasidagi mas'uliyat, insoniy munosabatlarning samimiyligi asosiy mavzulardan biri sifatida ochiladi. Yozuvchi oila qadriyatlarini jamiyat barqarorligining poydevori sifatida talqin qiladi. Jamiyat va shaxs o'rtasidagi ziddiyat Hoshimov romanlarida qahramonlarning shaxsiy orzulari va jamiyatning mavjud qoidalari o'rtasida keskin ziddiyat kuzatiladi. Bu ziddiyat yozuvchi asarlarida dramatik voqealar rivojiga turtki beradi va o'quvchini chuqur mushohadaga undaydi.

Ma'naviy saboq va dolzarblik. Hoshimov asarlarida ilgari surilgan ma'naviy-axloqiy muammolar bugungi kunda ham dolzarbdir. Globalizatsiya davrida yoshlarning ma'naviyatini mustahkamlash, oilaviy qadriyatlarni saqlash va jamiyatda adolat tamoyillarini kuchaytirishda yozuvchi merosi katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, O'tkir Hoshimov romanlaridagi ma'naviy-axloqiy muammolar o'zbek adabiyotida o'ziga xos maktab yaratgan. Uning asarlarida tasvirlangan insoniy qadriyatlar nafaqat adabiyotshunoslik uchun, balki pedagogika, sotsiologiya va falsafa fanlari uchun ham muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Hoshimovning badiiy merosi bugungi kunda ham yosh avlodni tarbiyalashda, ularning dunyoqarashini shakllantirishda dolzarb ahamiyatga ega.

Xulosa. O'tkir Hoshimov ijodining o'ziga xosligi shundaki, uning romanlarida inson qalbi, ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar eng muhim mavzu sifatida yoritiladi. Yozuvchi oddiy insonlar hayotini badiiy tasvirlar orqali ulug'laydi, ularning orzu-umidlari, dardu hasratlari,

ijtimoiy muammolari orqali jamiyatning ma'naviy qiyofasini ochib beradi. Maqolada o'rganilganidek, "Dunyoning ishlari", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan umrlar" kabi asarlarda halollik, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, adolat va haqiqatga intilish kabi qadriyatlar chuqur badiiy ifodasini topgan. Ushbu asarlar nafaqat o'z davrining muammolarini yoritadi, balki bugungi yoshlar uchun ham ma'naviy saboq bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, O'tkir Hoshimovning romanlari o'zbek adabiyotida ma'naviy va axloqiy muammolarni yoritishning yorqin namunasi bo'lib, uning ijodi xalqimizning ma'naviy merosini boyitishda va yosh avlodni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Hoshimov, O. (1982). Dunyoning ishlari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
- 2.Hoshimov, O. (1986). Ikki eshik orasi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
- Hoshimov, O. (1993). Tushda kechgan umrlar. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
- 3.Abdug'afurov, A. (2005). O'zbek adabiyotida realizm an'analari. Toshkent: Fan.
- 4.Karimov, I. (1996). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat.
- 5.Mamajonov, Z. (2010). "O'tkir Hoshimov romanlarida badiiy konflikt va uning ma'naviy ildizlari." O'zbek tili va adabiyoti jurnali, №5, 45–52.
- 6.Shodmonov, S. (2015). O'zbek romanchiligida ma'naviy izlanishlar. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- 7.Jalolov, B. (2017). "O'zbek adabiyotida axloqiy qadriyatlarning talqini." Adabiyot va san'at, №2, 30–36.
- 8.Rasulova, M. (2018). Zamonaviy o'zbek romanlarida ma'naviy muammolar ifodasi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
- 9.Saidova, G. (2020). "O'tkir Hoshimov asarlarida oila qadriyatlari talqini." Pedagogik tadqiqotlar jurnali, №4, 61–68.